

XALQARO STANDARTLAR VA ILG'OR XORIJIY DAVLATLAR QONUNCHILIK TIZIMIDA FUQAROLIK JAMIYATI VA DAVLAT O'RTASIDAGI IJTIMOYIY SHERIKLIK MUNOSABATLARINING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Kulturayev Shohjahon Zarqorayevich

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19842931>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 24-aprel 2026 yil
Ma'qullandi: 26-aprel 2026 yil
Nashr qilindi: 28-aprel 2026 yil

KEYWORDS

fuqarolik jamiyati, ijtimoiy
sheriklik, nodavlat notijorat
tashkilotlar, xalqaro
standartlar, huquqiy tizim,
davlat boshqaruvi.

ABSTRACT

Mazkur maqolada xalqaro standartlar va ilg'or xorijiy davlatlar qonunchilik tizimlarida fuqarolik jamiyati va davlat o'rtasidagi ijtimoiy sheriklik munosabatlarining huquqiy va institutsional xususiyatlari tahlil qilingan. Unda ijtimoiy sheriklikning demokratik boshqaruvdagi o'rni, fuqarolik jamiyati institutlarining qaror qabul qilish jarayonidagi ishtiroki hamda ularning moliyaviy va tashkiliy barqarorligini ta'minlash mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, Germaniya, Avstriya, Estoniya kabi davlatlar tajribasi asosida ijtimoiy sheriklikning samarali modellari va zamonaviy tendensiyalari ko'rib chiqilib, ushbu sohada milliy qonunchilikni takomillashtirishga doir ilmiy-amaliy xulosalar shakllantirilgan.

Zamonaviy davlat boshqaruvi va yurisprudensiya nazariyasida fuqarolik jamiyati institutlari hamda davlat o'rtasidagi ijtimoiy sheriklik munosabatlari barqaror demokratik taraqqiyotning, ijtimoiy adolatning va inklyuziv iqtisodiy o'sishning fundamental asosi sifatida e'tirof etiladi.

O'tgan asrning oxirgi choragidan boshlab an'anaviy, ya'ni faqat davlat hukmronligiga qaratilgan markazlashgan (dirigiste) boshqaruv uslubidan tarmoqli va hamkorlikka asoslangan boshqaruv (associational democracy) rejimiga o'tish jarayoni faollashdi¹.

Qayd etish lozimki, ijtimoiy sheriklikning huquqiy va ijtimoiy mohiyati shundan iboratki, u davlatning ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish va ijtimoiy muammolarni hal etish borasidagi suveren majburiyatlaridan to'liq voz kechishini anglatmaydi, balki bu vazifalarni jamiyatning barcha faol a'zolari, xususan, fuqarolik jamiyati institutlari bilan birgalikda yagona, yangi normativ-huquqiy makonda amalga oshirishini taqozo etadi.

¹ Civil society meets the State: A model of associational democracy — ILO Research Repository. https://researchrepository.ilo.org/view/pdfCoverPage?instCode=41ILO_INST&filePid=13120949640002676&download=true

Rivojlangan davlatlar va xalqaro tashkilotlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, davlat va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi o'zaro munosabatlar shunchaki moliyaviy grantlar yoki ijtimoiy buyurtmalar taqsimoti bilan cheklanib qolmay, balki chuqur qadriyatlarga tayangan huquqiy institutlarni shakllantirishni o'z ichiga oladi.

Dunyo miqyosida bu munosabatlar xilma-xil modellar doirasida rivojlangan bo'lib, ular qatoriga **Buyuk Britaniyada** sarmoyaviy va loyihaviy shartnomalardan ko'ra maqsadli hamjihatlikka (shared purpose) asoslangan "Kovenant" (Civil Society Covenant) kelishuvlarini², **Germaniya** va **Avstriyada** kasaba uyushmalari, davlat va ish beruvchilar o'rtasidagi konsensusga tayangan "Sozialpartnerschaft" (ijtimoiy sheriklik) institutini³, **Estoniyada** raqamli ishtirok, ochiq ma'lumotlar tizimi va qonun ijodkorligi kraudsorsingiga (crowdsourcing) asoslangan e-demokratiya mexanizmlarini kiritish mumkin⁴.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi ham davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni mutlaqo yangi, sifat jihatidan yuksak bosqichga olib chiqishni o'z oldiga strategik maqsad qilib qo'ygan bo'lib, "Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari" tamoyillari asosida ijtimoiy sheriklikning institutsional asoslarini keskin modernizatsiya qilmoqda.

Shu bilan birga, huquqni qo'llash amaliyotida ijtimoiy sheriklik munosabatlari asosan davlat ijtimoiy buyurtmalari, kichik grantlar va subsidiyalar ajratish kabi moliyaviy munosabatlar bilangina cheklanib qolayotgani mazkur sohani tadqiq etish zaruratini keltirib chiqarmoqda.

Xalqaro ommaviy huquq doirasida ijtimoiy sheriklik va fuqarolik jamiyatining mustaqil faoliyat ko'rsatish huquqiy makonini kafolatlovchi bir qator universal va mintaqaviy normativ hujjatlar hamda xalqaro tashkilotlarning maxsus yo'riqnomalari mavjud bo'lib, ular milliy davlatlar qonunchiligini shakllantirishda etalon vazifasini o'taydi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining ixtisoslashgan muassasasi hisoblangan **Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT)** global maydonda ijtimoiy sheriklik prinsiplarini targ'ib etuvchi eng nufuzli tuzilma sanaladi. XMT o'zining boshqaruv tuzilmasi, konvensiyalarni qabul qilish va nazorat mexanizmlari doirasida noyob uch tomonlama (tripartizm) muloqot tizimiga asoslangan⁵.

Bu shuni anglatadiki, ushbu tashkilot faoliyatida faqatgina davlat hukumatlari emas, balki jamiyatning asosiy iqtisodiy va ijtimoiy qatlamlari vakillari bo'lgan **ish beruvchilar assotsiatsiyalari** va **xodimlar kasaba uyushmalari** kabi ijtimoiy sheriklar doimo teng huquqli ovoz bilan ishtirok etadilar.

² Resetting the relationship: The UK's new Civil Society Covenant – Philea. <https://philea.eu/opinions/resetting-the-relationship-the-uks-new-civil-society-covenant/>

³ Participation of Civil Society in New Modes of Governance. The Case of the New EU Member States — Forschungsstelle Osteuropa — Universität Bremen. <https://www.forschungsstelle.uni-bremen.de/UserFiles/file/06-Publikationen/Arbeitspapiere/fsoAP67.pdf>

⁴ Civil participation in the decision-making process Fact finding visit to Estonia REPORT. <https://rm.coe.int/report-visit-of-the-conference-of-ingos-to-estonia/168077ca73>

⁵ Social Dialogue — World Employment Confederation. <https://wecglobal.org/topics-global/social-dialogue/>

XMTning standartlari faqatgina tor ma'nodagi mehnat munosabatlarini tartibga solish bilan cheklanmaydi, balki butun jamiyatdagi ijtimoiy adolat, fuqarolik nazorati, jamoaviy kelishuv va sheriklik madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Ta'kidlash lozimki, xalqaro standartlar hamda normativ xarakterdagi hujjatlar nuqtai nazaridan, samarali ijtimoiy sheriklik hech bir davlatda quyidagi fundamental konvensiyalar ijrosisiz vujudga kelib, rivojlana olmaydi:

- Birlashish erkinligi va kasaba uyushmalariga birlashish huquqini himoya qilish to'g'risidagi 1948-yilda qabul qilingan 87-sonli Konvensiya;

- Jamoaviy muzokaralar olib borish huquqini qo'llash to'g'risidagi 1949-yildagi 98-sonli Konvensiya;

- Xalqaro mehnat normalarini qo'llashga ko'maklashish maqsadida uch tomonlama maslahatlashuvlar to'g'risidagi 1976-yildagi 144-sonli Konvensiya.¹³

Statistik va empirik ma'lumotlarga yuzlanadigan bo'lsak, bugungi kunga qadar XMTga a'zo davlatlarning qariyb 87 foizida milliy darajadagi ijtimoiy muloqot institutlari tashkil etilgan hamda 158 ta mamlakat 144-sonli Konvensiyani ratifikatsiya qilgan.

Biroq, xalqaro tahlillar dunyodagi jami ishchi kuchining teng yarmi hali ham birlashish erkinligi va jamoaviy muzokaralar huquqini ta'minlovchi fundamental konvensiyalar himoyasidan amalda chetda qolayotganligini ko'rsatmoqda.

Fikrimizcha, xalqaro amaliyotga ko'ra, davlatlar ijtimoiy sheriklikni faqat deklarativ normalar bilan cheklab qo'ymasdan, mehnat ma'muriyati va ijtimoiy sheriklarni zarur moliyaviy hamda texnik resurslar bilan tizimli ta'minlashi, shuningdek, fuqarolik jamiyati vakillarining erkin va xavfsiz faoliyat yuritishini kafolatlashi shart.

Yevropa Kengashi Vazirlar Qo'mitasining **“Yevropada nodavlat tashkilotlarining huquqiy maqomi to'g'risida”**gi CM/Rec(2007)14-son Tavsiyanomasi va **Venetsiya komissiyasi standartlari** nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyati institutlarining huquqlarini, ularning davlat muassasalari bilan qanday muloqot qilishini aniq huquqiy normativlar bilan belgilab bergan global ahamiyatdagi hujjatlardir.

Mazkur hujjatlar nodavlat notijorat tashkilotlarini demokratik jamiyatda madaniy hayot, ijtimoiy farovonlik, ochiqlik va jamoatchilik ishtirokini ta'minlashning zaruriy elementi deb baholaydi.

“Yevropada nodavlat tashkilotlarining huquqiy maqomi to'g'risida”gi CM/Rec(2007)14-son Tavsiyanomasida davlat va nodavlat tashkilotlari o'rtasida ijtimoiy sheriklik munosabatlarini ifodalaydigan quyidagi **asosiy qoidalar** belgilangan:

Birinchidan, davlat organlari barcha darajalarda nodavlat tashkilotlarning siyosat ishlab chiqish va qaror qabul qilish jarayonlarida kamsitishsiz, to'liq va samarali ishtirokini ta'minlashi shart (76-band). Bunda ishtirok real mazmunga ega bo'lishi, shuningdek, zarur axborotlarning ochiqligi va ularga erkin kirish kafolatlanishi lozim.

Ikkinchidan, normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqishda nodavlat tashkilotlar bilan majburiy konsultatsiya o'tkazilishi talab etiladi (77-band). Xususan, ularning huquqiy maqomi va faoliyatiga ta'sir qiluvchi hujjatlar bo'yicha davlat organlari ularni muhokama jarayoniga jalb etishi shart.

Uchinchidan, nodavlat tashkilotlarning erkin faoliyat yuritishi kafolatlanadi, ular filial va vakolatxonalarni qo'shimcha ruxsatsiz tashkil etish huquqiga ega (42-band), majburiy tugatish esa faqat sud qarori asosida amalga oshiriladi

(44-band). Xorijiy nodavlat tashkilotlar ham milliy qonunchilikka rioya qilgan holda, ortiqcha byurokratik to'siqlarsiz faoliyat yuritishi lozim (45-band)⁶.

Xalqaro tadqiqotchilar tahliliga nazar tashlaydigan bo'lsak, fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishi **4 asosiy model**da shakllanishi aniqlagan, xususan:

Liberal model – davlat roli cheklangan, bozor mexanizmlari ustuvor, fuqarolik jamiyati institutlari asosan shaxs erkinligini ta'minlash va ijtimoiy xizmatlarni ko'rsatishda davlatga yordamchi sifatida faoliyat yuritadi (masalan, AQSh, Buyuk Britaniya).

Sotsial-demokratik model – ijtimoiy xizmatlarning asosiy qismini davlat o'zi ta'minlaydi, fuqarolik jamiyati institutlari ko'proq advokatsiya, siyosiy ishtirok va fuqarolik erkinliklarini himoya qilishga yo'naltiriladi (masalan, Shvetsiya, Norvegiya).

Korporativ model – davlat, kasaba uyushmalari va yirik ijtimoiy institutlar o'rtasidagi barqaror hamkorlikka asoslanadi, fuqarolik jamiyati institutlari ushbu tizimning institutsional qismi sifatida faoliyat yuritadi (masalan, Germaniya, Avstriya, Fransiya).

Statist model – davlatning roli ustun bo'lib, fuqarolik jamiyati zaif rivojlangan, fuqarolik jamiyati institutlari ko'pincha davlat tizimiga qaram yoki uning davomchisi sifatida shakllanadi (ayrim Lotin Amerikasi davlatlari).²²

Xorijiy rivojlangan mamlakatlarning tajribasi fuqarolik jamiyati va davlat sherikligini ta'minlash yo'lida bir-biriga mutlaqo o'xshamaydigan, biroq xalqaro standartlarga birdek javob beradigan turli siyosiy va huquqiy mexanizmlar muvaffaqiyatli ishlayotganini ko'rsatadi.

Xususan, **Buyuk Britaniyada** nodavlat sektor bilan davlat munosabatlari asosan umumiy huquq (common law) prinsiplari va ijtimoiy kelishuvlar asosida shakllangan bo'lib, bunga 2010 yilgi "Compact" hamda 2024–2025 yillarda qabul qilingan "Civil Society Covenant" misol bo'ladi⁷.

2010–2023 yillarda amalda bo'lgan yondashuvga ko'ra, FJTlar asosan davlat xizmatlarini autsorsing asosida bajaruvchi subyekt sifatida ko'rilgan. Qisqa muddatli va cheklangan grantlar tizimi hamda "austerity" siyosati natijasida nodavlat sektor o'rtasida kuchli raqobat yuzaga kelib, ularning mustaqilligi va ijtimoiy missiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatgan.

Yangi "Civil Society Covenant" ushbu yondashuvni o'zgartirib, quyidagi asosiy prinsiplarni belgilaydi:

- fuqarolik jamiyatining institutsional mustaqilligi va ijtimoiy ahamiyatini tan olish;
- qisqa muddatli cheklangan moliyalashtirish o'rniga uzoq muddatli va erkin foydalaniladigan resurslarni joriy etish;
- qaror qabul qilish jarayonlarida fuqarolik jamiyati institutlarining keng va real ishtirokini, jumladan mahalliy darajada vakolatlarini kengaytirishni ta'minlash;
- ochiqlik va shaffoflik orqali o'zaro ishonchni mustahkamlash.

Germaniya va Avstriyada fuqarolik jamiyati institutlarining davlat boshqaruvidagi o'rni kontinental huquq tizimi va korporativ model asosida shakllangan bo'lib, u

⁶ Recommendation CM/Rec(2007)14 — <https://rm.coe.int> — The Council of Europe.

<https://rm.coe.int/recommendation-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-the-l/1680a1f502>

⁷ Resetting the relationship: The UK's new Civil Society Covenant – Philea. <https://philea.eu/opinions/resetting-the-relationship-the-uks-new-civil-society-covenant/>

“Sozialpartnerschaft” tamoyiliga tayanadi⁸. Mazkur tamoyilga ko‘ra, ijtimoiy-iqtisodiy nizolar qarama-qarshilik yoki raqobat orqali emas, balki davlat, ish beruvchilar va xodimlar vakillari o‘rtasidagi institutsional muloqot, konsensus va o‘zaro murosa asosida hal etiladi.

Ushbu modelda ijtimoiy sheriklar – **kasaba uyushmalari, ish beruvchilar assotsiatsiyalari va yirik nodavlat tashkilotlar** – yuqori darajadagi huquqiy

Bundan tashqari, mazkur davlatlarda fuqarolik jamiyati institutlari ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatishda yetakchi ijrochi sifatida faoliyat yuritadi. Ular davlat tomonidan moliyalashtiriladigan “welfare mix” tizimi doirasida xususiy sektor bilan bir qatorda xizmatlar bozorida ishtirok etadi. Natijada, bir tomondan raqobat muhitini shakllantirsa, ikkinchi tomondan davlat bilan barqaror sheriklikni ta‘minlab, ijtimoiy xizmatlarning sifati va qamrovini oshirishga xizmat qiladi.³⁸

Estoniyada fuqarolik jamiyati postsovet makonida o‘ziga xos e-demokratiya modeli asosida shakllangan bo‘lib, u an‘anaviy ishtirok shakllaridan farqli ravishda raqamli texnologiyalar va E-hukumat tizimlariga tayanadi. Bu modelda fuqarolik jamiyati institutlari davlat qarorlarini passiv kuzatuvchi emas, balki maxsus elektron platformalar orqali siyosiy va huquqiy jarayonlarning faol ishtirokchisi hisoblanadi⁹.

Mazkur tizimning huquqiy asosi “Estoniya fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi” bilan mustahkamlangan bo‘lib, u davlat va uchinchi sektor o‘rtasidagi hamkorlikni ochiqlik, mustaqillik va inklyuzivlik tamoyillari asosida tartibga soladi. Qonun ijodkorligida esa “Xalq assambleyasi” kabi platformalar orqali kraudsorsing mexanizmi joriy etilgan bo‘lib, unda fuqarolar va nodavlat tashkilotlar qonun loyihalari va byudjet masalalari yuzasidan bevosita taklif va mulohazalar bildiradi.

Shuningdek, Estoniya tajribasining muhim jihati shundaki, e-demokratiya infratuzilmasini yaratish va rivojlantirish jarayonlari ko‘pincha nodavlat va akademik institutlarga (masalan, “E-Governance Academy”) outsorsing asosida yuklatilgan. Natijada davlat raqamli boshqaruvda buyurtmachi sifatida, fuqarolik jamiyati esa innovatsion yechimlar ishlab chiquvchi va amaliyotga joriy etuvchi subyekt sifatida ishtirok etadi. Bu esa davlat va jamiyat o‘rtasida samarali, shaffof va ishonchga asoslangan raqamli hamkorlik modelini ta‘minlaydi⁶.

Xorijiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, uchinchi sektor iqtisodiyotda muhim makroiqtisodiy o‘rin egallaydi. Xususan, **Italiyada** fuqarolik jamiyati tashkilotlari (assotsiatsiyalar, ijtimoiy kooperativlar va boshqalar) tomonidan yaratilayotgan xizmatlar va ishlab chiqarish hajmi qariyb 80 milliard yevroni tashkil etib, mamlakat YaIMining taxminan 5 foiziga teng. Ushbu sektor qariyb 4 million volontyor va 900 ming rasmiy xodimni qamrab olgan bo‘lib, ularning asosiy qismini ayollar tashkil etadi¹⁰. Bu esa, uchinchi sektorni nafaqat ijtimoiy, balki yirik iqtisodiy va bandlikni ta‘minlovchi institut sifatida namoyon etadi.

⁸ Participation of Civil Society in New Modes of Governance. The Case of the New EU Member States — Forschungsstelle Osteuropa — Universität Bremen. <https://www.forschungsstelle.uni-bremen.de/UserFiles/file/06-Publikationen/Arbeitspapiere/fsoAP67.pdf>

⁹ Civil participation in the decision-making process Fact finding visit to Estonia REPORT. <https://rm.coe.int/report-visit-of-the-conference-of-ingos-to-estonia/168077ca73>

¹⁰ Involvement of Civil Society in Policy Development | SGI Sustainable Governance Indicators 2024. https://www.sginetwork.org/docs/2024/thematic/SGI2024_Involvement_of_Civil_Society_in_Policy_Development.pdf

Shuningdek, **Isroil** tajribasi ham fuqarolik jamiyati institutlarining davlat boshqaruvidagi ahamiyatini tasdiqlaydi. Ushbu davlatda nodavlat tashkilotlar ta'lim, immigratsiya va ijtimoiy farovonlik sohalarida asosiy ijrochi subyektlar bo'lib, davlat organlari muhim xalqaro va milliy qarorlarni qabul qilishda ularning ekspert xulosalari va amaliy tajribasini majburiy tarzda inobatga oladi. Bu holat uchinchi sektorning davlat siyosatini shakllantirishdagi real institutsional ta'sirini ko'rsatadi.

Qayd etish o'rinliki, xalqaro baholash tizimlari ya'ni **xalqaro reyting va indekslar** fuqarolik jamiyati institutlarining huquqiy maqomi, institutsional rivoji va moliyaviy mustaqilligini kompleks tahlil qilishda muhim vosita hisoblanadi. Xususan, USAID hamda xalqaro ekspertlar hamkorligida yuritiladigan "**Civil Society Organization Sustainability Index (CSOSI)**" nodavlat sektor holatini 7 ta asosiy mezon – huquqiy muhit, tashkiliy salohiyat, moliyaviy barqarorlik, advokatsiya, xizmat ko'rsatish, infratuzilma va jamoatchilikdagi obro' darajasi – bo'yicha tizimli baholaydi.

2024-yilgi tahlillarga ko'ra, fuqarolik jamiyati institutlarining global barqarorlik ko'rsatkichi o'rtacha 3.0 darajasida saqlanib qolgan. Xususan, huquqiy muhit va moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlari 3.7 ball atrofida baholanib, avvalgi davrlarga nisbatan ijobiy dinamikani namoyon etgan¹¹. Bu esa davlatlar tomonidan normativ-huquqiy bazani takomillashtirish va institutsional qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining nisbatan kuchayganini anglatadi.

Shu bilan birga, global tahlillar ayrim davlatlarda "yopiq fuqarolik maydoni" shakllanayotganini ko'rsatadi. Bunday sharoitda nodavlat tashkilotlar faoliyati ortiqcha tartibga solinishi, advokatsiya imkoniyatlarining cheklanishi va moliyaviy manbalarning torayishi ularning mustaqilligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, donor manbalariga yuqori darajada qaramlik (donor dependence) fuqarolik jamiyati institutlarining erkin pozitsiya bildirish imkoniyatini susaytiradi. Natijada, advokatsiya uchun institutsional kanallar yopilganda, fuqarolik faolligi norasmiy va keskin shakllarga, jumladan ommaviy norozilik harakatlariga o'tish xavfi ortadi.

Bundan tashqari, fuqarolik jamiyatining rivojlanish darajasi davlatlarning ilmiy-tadqiqot, innovatsiya va ijtimoiy kapitalga yo'naltirilayotgan investitsiyalari bilan bevosita bog'liq. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) mamlakatlarida ushbu yo'nalishdagi xarajatlar izchil oshib bormoqda. Garchi 2023–2025 yillarda xalqaro donor mablag'lari hajmi taxminan 26,4 foizga qisqargan bo'lsa-da, ichki investitsiyalar hisobiga umumiy qo'llab-quvvatlash saqlanib qolmoqda. Xususan, **Isroilda** jon boshiga ijtimoiy tadqiqot xarajatlari qariyb 3 420 AQSh dollarini, AQShda esa 2 850 AQSh dollarni tashkil etadi¹². Bu ko'rsatkichlar fuqarolik jamiyatini moliyaviy va institutsional qo'llab-quvvatlashda ichki resurslar hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, fuqarolik jamiyati va davlat o'rtasidagi ijtimoiy sheriklik zamonaviy demokratik boshqaruvning ajralmas institutsional

¹¹ <http://www.ucipr.org.ua/en/news/the-cso-sustainability-index-in-2024-remains-high-at-3-0-points#:~:text=Compared%20to%202023%2C%20the%20legal,0.1%20points%20over%20the%20year.>

¹² Useful Stats: An international comparison of R&D expenditures – SSTI. <https://ssti.org/blog/useful-stats-international-comparison-rd-expenditures>

elementi hisoblanadi. Ilg'or xorijiy davlatlar qonunchilik tizimida ushbu munosabatlar faqat deklarativ normalar bilan emas, balki aniq **huquqiy mexanizmlar, institutsional kafolatlar va majburiy konsultatsiya tartiblari** orqali tartibga solinadi. Natijada fuqarolik jamiyati tashkilotlari davlat siyosatini shakllantirish jarayonida real ishtirokchi subyekt sifatida e'tirof etilib, qaror qabul qilish jarayonining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, tahlillar ijtimoiy sheriklikning samaradorligi bevosita huquqiy muhitning ochiqligi, moliyaviy barqarorlikning ta'minlanganligi hamda institutsional ishonch darajasiga bog'liqligini ko'rsatadi. **Germaniya, Avstriya, Estoniya** va boshqa yetakchi davlatlar tajribasi fuqarolik jamiyati nafaqat xizmat ko'rsatuvchi subyekt, balki siyosiy muloqot, advokatsiya va innovatsion yechimlar ishlab chiquvchi muhim hamkor sifatida faoliyat yuritishini tasdiqlaydi. Bu esa davlat boshqaruvida muvozanat, shaffoflik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Shu munosabat bilan, ijtimoiy sheriklik tizimini takomillashtirish bo'yicha quyidagi taklif va tavsiyalar ilgari suriladi:

birinchidan, fuqarolik jamiyati institutlari, xususan nodavlat notijorat tashkilotlarining normativ-huquqiy va ma'muriy qarorlar qabul qilish jarayonidagi ishtirokini majburiy institutsional mexanizm sifatida mustahkamlash zarur. Bunda qonun loyihalari, strategik dasturlar va hududiy rivojlanish hujjatlarini ishlab chiqish bosqichida NNTlar bilan maslahatlashuv o'tkazish faqat tavsiyaviy emas, balki protsessual majburiyat sifatida belgilanishi lozim. Mazkur yondashuv qarorlar sifatini oshiradi, ularning ijtimoiy ehtiyojlarga mosligini ta'minlaydi hamda "ishtirokchilik (participatory governance)" tamoyiliga o'tishni kuchaytiradi. Shu bilan birga, bu mexanizm normativ hujjatlarning legitimligini mustahkamlab, davlat va jamiyat o'rtasidagi ishonch darajasini oshiradi.

ikkinchidan, fuqarolik jamiyati institutlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash maqsadida uzoq muddatli, prognoz qilinadigan va shaffof grant tizimlarini joriy etish lozim. Amaldagi qisqa muddatli, loyihaviy va cheklangan moliyalashtirish amaliyoti nodavlat notijorat tashkilotlarining strategik rivojlanishiga to'sqinlik qilib, ularni "grantga bog'liq" (project-based dependency) holatga tushirib qo'yadi. Shu sababli, davlat tomonidan kamida 3-5 yillik institutsional grantlar, natijaga yo'naltirilgan moliyalashtirish va mustaqil baholash tizimi joriy etilishi maqsadga muvofiqdir. Bu nafaqat NNTlarning tashkiliy barqarorligini ta'minlaydi, balki ularning professional salohiyatini oshirib, uzoq muddatli ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish imkonini kengaytiradi.

uchinchidan, davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasida raqamli platformalar asosida doimiy, institutsional va huquqiy jihatdan tartibga solingan muloqot tizimini kengaytirish zarur. Bunda ochiq ma'lumotlar bazalari, onlayn konsultatsiya portallari hamda elektron jamoatchilik muhokamalari mexanizmlari joriy etilishi orqali qaror qabul qilish jarayonining shaffofligi va hisobdorligi ta'minlanadi. Ushbu yondashuv korrupsion xavflarni kamaytiradi, fuqarolarning siyosiy ishtirokini kengaytiradi hamda davlat boshqaruvining tezkorligi va samaradorligini oshiradi. Natijada, raqamli transformatsiya fuqarolik jamiyati bilan davlat o'rtasidagi institutsional hamkorlikni yanada chuqurlashtiruvchi asosiy vositaga aylanadi.

Mazkur chora-tadbirlar ijtimoiy sheriklikning institutsional samaradorligini oshirib, demokratik boshqaruv sifatini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Civil society meets the State: A model of associational democracy — ILO Research Repository.
https://researchrepository.ilo.org/view/pdfCoverPage?instCode=41ILO_INST&filePid=13120949640002676&download=true
2. Resetting the relationship: The UK's new Civil Society Covenant - Philea.
<https://philea.eu/opinions/resetting-the-relationship-the-uks-new-civil-society-covenant/>
3. Participation of Civil Society in New Modes of Governance. The Case of the New EU Member States — Forschungsstelle Osteuropa — Universität Bremen.
<https://www.forschungsstelle.uni-bremen.de/UserFiles/file/06-Publikationen/Arbeitspapiere/fsoAP67.pdf>
4. Civil participation in the decision-making process Fact finding visit to Estonia REPORT.
<https://rm.coe.int/report-visit-of-the-conference-of-ingos-to-estonia/168077ca73>
5. Social Dialogue — World Employment Confederation. <https://wecglobal.org/topics-global/social-dialogue/>
6. Recommendation CM/Rec(2007)14 — <https://rm.coe.int> — The Council of Europe.
<https://rm.coe.int/recommendation-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-the-l/1680a1f502>
7. Resetting the relationship: The UK's new Civil Society Covenant - Philea.
<https://philea.eu/opinions/resetting-the-relationship-the-uks-new-civil-society-covenant/>
8. Participation of Civil Society in New Modes of Governance. The Case of the New EU Member States — Forschungsstelle Osteuropa — Universität Bremen.
<https://www.forschungsstelle.uni-bremen.de/UserFiles/file/06-Publikationen/Arbeitspapiere/fsoAP67.pdf>
9. Civil participation in the decision-making process Fact finding visit to Estonia REPORT.
<https://rm.coe.int/report-visit-of-the-conference-of-ingos-to-estonia/168077ca73>
10. Involvement of Civil Society in Policy Development | SGI Sustainable Governance Indicators 2024.
https://www.sginetwork.org/docs/2024/thematic/SGI2024_Involvement_of_Civil_Society_in_Policy_Development.pdf
11. <http://www.ucipr.org.ua/en/news/the-cso-sustainability-index-in-2024-remains-high-at-3-0-points#:~:text=Compared%20to%202023%2C%20the%20legal,0.1%20points%20over%20the%20year.>
12. Useful Stats: An international comparison of R&D expenditures - SSTI.
<https://ssti.org/blog/useful-stats-international-comparison-rd-expenditures>